

התשובה והתקווה

על רקע נבואות הזעם שבפרשה הקודמת, נרקם בפרשתנו רעיון התשובה על רבדיו השונים. הכתוב עושה זאת באמצעות משחק-מילים מופלא שבמרכזו ואריאציות שונות של השורש 'שוב' (ל, א-ה): "וְהָיָה כִּי יָבֹאוּ עֲלֶיךָ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה - וְהָשַׁבְתָּ אֶל לְבָבְךָ -- וְשָׁבְתָּ עַד ה' אֱ-לֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹלוֹ... וְשָׁב ה' אֱ-לֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וְרַחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבְּצָךָ מִכָּל הָעַמִּים... אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וִירְשֶׁתָּהּ".

לפנינו מעין דיאלוג היסטורי בין הקב"ה לבין עם ישראל, דיאלוג המהדהד בדברי הנביא מלאכי (ג, ז): "שׁוּבוּ אֵלַי וְאֶשׁוּבָה אֲלֵיכֶם". מצד אחד מועמד הכתוב לפנינו את אתגר התשובה האישית והציבורית: "וְשָׁבְתָּ עַד ה' אֱ-לֹהֶיךָ". מצד שני מצויה תשובתו של הקב"ה, תשובה שהיא הגאולה משלושת ממדי הגלות: שעבוד, פיזור וניכור. "וְשָׁב וְקִבְּצָךָ מִכָּל הָעַמִּים... אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ", זאת הגאולה מהפיזור והניכור. "וְשָׁב ה' אֱ-לֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ", זאת שיבה שהיא גם פדות ועצמאות, שחרור צאצאי הגולים מהשבי ומהשעבוד. המלים 'שבות' ו'שבית', דהיינו שבי, שזורות זו בזו במקומות שונים במקרא. מקום אחד במיוחד חייב לקרוא את תשומת לבנו "וה' שָׁב אֶת שְׁבוּת אֵיזָב" (איוב מב, י). כתוב 'שבית' ואנו אמורים לקרוא 'שבות'. לפנינו ביטוי יוצא דופן! פעם יחידה במקרא, בה נאמר שבות על יחיד! תופעה זו וודאי השפיעה על צמיחתו של זרם פרשנות "תת-קרקעי", מהפסיקתא ועד בובר, שקרא את ספר איוב כאלגוריה על ייסורי עם ישראל. מוקד זרם זה נמצא לדעתי ב"ספר המפואר" של שלמה מלכו, אבטיפוס ליהדות שבאונס נתלשה מעמה ובחלקה הצליחה לחזור בתשובה מופלאה.

"וְשָׁב ה' אֱ-לֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ". זאת לכאורה "תשובתו" של הקב"ה. אלא שמבשרי הציונות חשפו לפנינו אמת נסתרת. אכן בתקופה מסוימת הגלות הייתה עונש. אלא שכאשר ההיסטוריה משתנה, כפי שהשתנתה בימי שיבת ציון, והחזרה אפשרית, הגלות הופכת לחטא. שיבת ציון היא היא גרעינה החדש של התשובה, תשובתו של הכלל ותשובתו של האדם מישראל, הפרט. אלו שלא שמעו את הקריאה, קל וחומר אלו שהתנגדו לה פשעו, ולא השיבו תשובה לקריאתו של הקב"ה. קריאה זו לעם קיבלה ביטוי נפלא בדברי הנביא זכריה (ט, יב): "שׁוּבוּ לְבָצְרוֹן אֲסִירֵי הַתְּקֵה" שובו מהגטו המחניק לְבָצְרוֹן, ארץ הבוצרים והכורמים, אתם "אֲסִירֵי הַתְּקֵה"! שכנגד כל רציונאליות כלאתם את עצמכם בתקווה לשוב. אתם "אֲסִירֵי הַתְּקֵה"! שלא הלכתם שולל אחרי אוטופיות ליברליות או קומוניסטיות שהבטיחו לכם גאולה. אתה 'אסיר תקווה'! שלא שכחת את בשורת התקווה בפרשתנו, אסיר ה'מחכה', וכדברי הנצי"ב: "אינו מתפייס על שטוב לו גם בגלות". וכבר קדמו לו בכך ר' עזריה פיגו (1579-1647) בספרו 'בינה לעיתים' (ח"ב, על שבת נחמו), "אתם אבירי לב וחזקי האמונה אשר אתם אסירי התקווה... שגם היום... אחרי ריבוי השנים מזמן

וזמנים שעברו, עדיין אתם אסורים ומקושרים בעבותות אהבה מהתקוה... מקוים ומצפים בביטחון חזק". דברי ר' עזריה שזורים במדרש תהלים (מ, ב): "שמא תאמר (ירמיה ח, כ) "עבר קציר פלה קיץ - וַאֲנַחְנוּ לֹא נִשְׁעָנֻ" אל תאבד את התקווה: "קלה קויתי ה'... וְנִשְׁמַע שְׁוֹעֵתִי". ר' עזריה מוסיף: "בהיותכם נשענים עלי מבלי פנות לשום דבר אחר, הלא בזה זכותכם רב ויספיק לכם מאד, אפילו לא יהיה בידכם זכות אחר", והוא מוסיף מהמדרש: "אין ביד ישראל אלא קווי, כדי שיגאלו בשכר קוה קויתי". מפליא! אפילו עם אין בידכם תרי"ג מצוות, בגלל שהייתם מוכנים לקוות ולשמוע את קריאת הגאולה של ההיסטוריה, ולהילחם בעדה, תוושעו.

אך בכך לא מספיק. בפסוק "וְשָׁב ה' אֶל-לִהְיוֹת אֶת שְׁבוּתָךְ" יש לכאורה בעיה דקדוקית. במקום 'וְשָׁב' היה ראוי לכתוב בהפעיל 'והשיב'. מקובל לטאטא שאלה זאת בטענה ששינויים מעין אלה מצויים לא מעט בעברית המקראית. לא כך חשבו חז"ל. הם דקדקו בכתוב ואמרו (מגילה כט ע"א): "והשיב לא נאמר אלא וְשָׁב מלמד שהקדוש ברוך הוא שָׁב עימָהּ מִבֵּין הַגְּלוּיֹת". זהו ביטוי מופלא לרעיון, שהגיע לשיאו בקבלה, לפיו השכינה מלווה את ישראל בגלות וחוזרת אתם לארץ, דבר שפירושו תחייה דתית אמיתית. זה ללא ספק האתגר החשוב ביותר שמוטל עלינו. האומנם יצאה השכינה מהגלות? ואולי חלק של העם לא נתנה לה ויזה, וחלק אחר לא נתן לה להחליף את בגדיה השחורים.